

DESCHISUL

Giorgio Agamben (n. 1942) este unul dintre cei mai importanți filozofi italieni contemporani. A urmat studii de drept la Roma, încheiate cu un doctorat despre gândirea politică a lui Simone Weil. În perioada studenției, printre prietenii săi s-au numărat personalități precum Elsa Morante, Alberto Moravia, Ingeborg Bachmann și regizorul Pier Paolo Pasolini. În filmul acestuia, *Prima Evanghelie – Matei* (1964), Agamben a interpretat rolul apostolului Filip. Mai târziu, între 1966 și 1968, a participat la seminarele despre Heraclit și Hegel ținute de Martin Heidegger, care a exercitat, alături de Walter Benjamin, o influență hotărâtoare asupra gândirii sale. Agamben a editat de altfel, între 1978 și 1986, edițiile italiene din scrierile lui Benjamin, descoperind cu această ocazie manuscrise ale sale considerate până atunci pierdute. A predat la numeroase universități europene și americane, iar actualmente predă la Institutul Universitar de Arhitectură din Veneția și la Collège International de Philosophie din Paris. Domeniile sale de predilecție sunt estetica și filozofia politică, în care se înscriu majoritatea studiilor și eseurilor sale. Din scrierile sale, la Editura Humanitas au mai apărut volumele: *Prietenul și alte eseuri* (2012), *Nuditatea* (2015), *Stanțe* (2015).

GIORGIO AGAMBEN

DESCHISUL

Omul și animalul

Traducere din italiană
de Vlad Russo

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Cătălin Cioabă
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Emilia Ionașcu, Dan Dulgheru

Tipărit la Proeditură și Tipografie

Giorgio Agamben
L'Aperto. Uomo e animale
© 2002 by Giorgio Agamben
Originally published by Bollati Boringhieri editore, Torino

© HUMANITAS 2016, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Agamben, Giorgio
Deschisul: omul și animalul / Giorgio Agamben;
trad.: Vlad Russo. – București: Humanitas, 2016
Conține bibliografie
ISBN 978-973-50-5122-8
I. Russo, Vlad (trad.)

I

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382; 0723 684 194

Cuprins

1. Teriomorul	9
2. Acefalul	12
3. Snobul	16
4. <i>Mysterium disiunctionis</i>	21
5. Fiziologia preafereițiilor	26
6. <i>Cognitio experimentalis</i>	30
7. Taxonomia	33
8. Lipsa rangului	39
9. Mecanismul antropologic	43
10. <i>Umwelt</i>	50
11. Căpușa	56
12. Indigența de lume	60
13. Deschisul	69
14. Plictisul profund	77
15. Lumea și pământul	87
16. Animalizarea	91
17. Antropogeneza	95
18. Între	97
19. <i>Désœuvrement</i>	101
20. În afara ființei	105
<i>Bibliografie</i>	III

Biblia ebraică din secolul al XIII-lea: viziunea lui Ezechiel; cele trei animale de la începuturi; banchetul mesianic al celor neprihăniți (Milano, Biblioteca Ambrosiana).

Deschiderea

*S'il n'existoit point d'animaux, la nature de
l'homme serait encore plus incompréhensible.*

GEORGES-LOUIS BUFFON

*Indigebant tamen eis ad experimentalem
cognitionem sumendam de naturis eorum.*

TOMA D'AQUINO

I

Teriomorful

În ultimele trei ore ale zilei, Dumnezeu stă și se joacă cu Leviatanul după cum stă scris: „Ai făcut Leviatanul ca să te joci cu el.“

Talmud, Avoda zara

În Biblioteca Ambrosiana de la Milano se păstrează o Biblie ebraică din secolul al XIII-lea care conține prețioase miniaturi. Ultimele două pagini ale celui de-al treilea codice sunt în întregime ilustrate cu scene de inspirație mistică și mesianică. Pagina 135v prezintă viziunea lui Ezechiel, fără reprezentarea carului: în centru sunt cele șapte ceruri, luna, soarele și stelele, iar în colțuri, pe un fond azuriu, cele patru animale escatologice: cocoșul, vulturul, boul și leul. Ultima pagină (136r) e împărțită în două: în partea de sus sunt reprezentate cele trei animale de la începuturi: pasărea Ziz (sub forma unui grifon înaripat), boul Behemot și marele pește Leviatan cufundat în apele mării și încolăcit în jurul lui însuși. Scena care ne interesează însă în mod deosebit este ultima în toate sensurile, căci încheie și codicele, și istoria omenirii. Ea reprezintă banchetul mesianic al celor neprihăniți la sfârșitul timpurilor. La umbra pomilor din paradis, înveseliți de melodiile cântate de doi muzicanți, neprihăniții, cu capetele încoronate, stau în jurul unei mese încărcate. Ideea că, în timpul lui Mesia, neprihăniții, care au respectat toată viața poruncile Torei, vor benchetui mâncând din

carnea Leviatanului și a lui Behemot, fără să-și facă griji cu privire la cât de *kosher* au fost tăiați, e o idee comună tradiției rabinice. Surprinzător e însă alt detaliu, asupra căruia nu ne-am oprit până acum: sub coroane, miniaturistul i-a reprezentat pe cei neprihăniți nu cu trăsături omenești, ci cu capete inconfundabil animale. Nu numai că regăsim la cele trei figuri din dreapta ciocul încovoiat al vulturului, capul roșu al bouului și chipul leonin al animalelor escatologice, dar și ceilalți doi meseni din imagine prezintă unul grotești trăsături măgărești, iar celălalt un profil de panteră. Capete de animale au și cei doi muzicanți – mai ales cel din dreapta, mai vizibil, care cântă la un soi de vielă și are un bot simiesc, inspirat reprezentat.

De ce sunt figurați reprezentanții umanității desăvârșite cu capete de animale? Savanții care s-au ocupat de problemă n-au găsit până acum o explicație convingătoare. După Sofia Ameisenowa, care a dedicat subiectului o amplă cercetare încercând să aplice materialelor ebraice metodele școlii lui Aby Warburg, chipurile neprihăniților având trăsături animale ar trebui corelate cu tema gnostic-astrologică a reprezentării teriomorfe a decanilor, trecând prin doctrina gnostică potrivit căreia, după moarte, trupurile neprihăniților (sau mai degrabă ale celor care au trăit întru spirit), urcând și străbătând cerurile, se transformă în stele, identificându-se cu puterile ce guvernează fiecare cer.

Potrivit tradiției rabinice însă, neprihăniții nu sunt de fapt morți: dimpotrivă, sunt reprezentanții celor rămași din poporul lui Israel, respectiv neprihăniți care sunt încă în viață în momentul venirii lui Mesia. Așa cum se poate citi în Apocalipsa lui Baruch 29, 4, „Behemot va apărea

pe pământ și Leviatanul va ieși din mare: cei doi monștri pe care i-am creat în ziua a cincea vor sluji atunci drept hrană pentru toți cei rămași. “ În plus, motivul reprezentării teriocefale a arhonților gnostici și a decanilor astrologici nu e deloc mulțumitor pentru savanți, având nevoie ei însuși de o explicație. În textele maniheiste, fiecare arhonte corespunde astfel uneia din părțile lumii animale (bipezi, patrupezi, păsări, pești, reptile) și, împreună, celor „cinci mădulare“ ale trupului omenesc (oase, nervi, vene, carne, piele), în așa fel încât reprezentarea teriomorfă a arhonților trimite direct la înrudirea dintre macrocosmosul animal și microcosmosul uman (Puech, 105). Pe de altă parte, în *Talmud*, fragmentul din tratatul în care Leviatanul e menționat ca hrană la banchetul mesianic al neprihăniților se află situat după o serie de *haggadoth* ce par să facă aluzie la o înfățișare diferită a raporturilor dintre animal și uman. De altfel, faptul că în împărăția mesianică chiar și natura animală va fi transfigurată era implicit în profeția mesianică din *Isaia* II, 6 (care-i plăcea atât de mult lui Ivan Karamazov), unde citim că „lupul va locui împreună cu mielul și pardosul se va culca împreună cu iedul; vițelul, puiul de leu și vitele îngrășate vor fi împreună, și le va mâna un copilăș“.

Nu este imposibil deci ca, atribuind un cap de animal celor rămași din poporul lui Israel, artistul manuscrisului de la Biblioteca Ambrosiana să fi vrut să dea de înțeles că, la sfârșitul timpurilor, relațiile dintre animale și oameni se vor așeza într-o nouă matcă, iar omul însuși se va împăca cu natura sa animală.

Acefalul

Georges Bataille a fost atât de impresionat de efigiile gnostice ale arhonților pe care le-a putut vedea la Cabinet des médailles de la Bibliothèque Nationale, încât le-a dedicat în 1930 un articol în revista sa *Documents*. În mitologia gnostică, arhonții sunt entitățile demonice care creează și guvernează universul material, unde elementele spirituale și luminoase sunt amestecate și întemnițate în cele obscure și corporale. Imaginile reproduse ca document al tendinței „abjectului materialism“ gnostic către amestecul formelor umane și animale reprezintă, potrivit explicațiilor lui Bataille, „trei arhonți cu capete de rață“, un „Iao panmorf“, un „Dumnezeu cu picioare omenești, trup de șarpe și cap de cocoș“ și, în fine, „un Dumnezeu acefal având două capete de animale“. Șase ani mai târziu, coperta primului număr al revistei *Acéphale*, desenată de André Masson, prezenta, în chip de emblemă a „conjurației sacre“ urzite de Bataille împreună cu un mic grup de prieteni, o figură umană despuiată și fără cap. Deși evadarea omului din capul său („Omul a fugit din capul său, cum fuge condamnatul din închisoare“ sună textul programatic; Bataille, 6) nu implică neapărat o trimitere la

animalitate, ilustrațiile numărului 3-4 al revistei, în care același om gol din primul număr poartă acum un maestos cap taurin, vorbesc despre o aporie ce însoțește întregul proiect al lui Bataille.

Între temele centrale ale lecturii hegeliene a lui Kojève, pe care Bataille îl audiase la École des hautes études, se afla, într-adevăr, problema sfârșitului istoriei și a chipului pe care omul și natura urmau să-l ia în lumea postistorică, atunci când răbdătorul proces al muncii și al negației prin care animalul din specia *homo sapiens* devenise om urma să ajungă la capăt. În stilul său caracteristic, Kojève dedică acestei probleme centrale doar o notă în cursul din 1938–1939:

Dispariția Omului la sfârșitul istoriei nu este o catastrofă cosmică: lumea naturală rămâne ceea ce este din eternitate. Nu este nici o catastrofă biologică: omul rămâne în viață ca animal aflat *în armonie* cu Natura și cu Ființa dată. De dispărut, dispare Omul propriu-zis, respectiv Acțiunea de negare a datului și Greșeala sau, în general, Subiectul *opus* Obiectului. De fapt, sfârșitul Timpului uman sau al Istoriei, adică lichidarea definitivă a Omului propriu-zis și a Individului liber și istoric, semnifică pur și simplu încetarea Acțiunii în sensul tare al cuvântului. Ceea ce înseamnă practic: dispariția războaielor și a revoluțiilor sângeroase. Și, în plus, dispariția *Filozofiei*: de vreme ce Omul nu se mai schimbă în mod esențial, nu mai există motiv pentru schimbarea principiilor (adevărurate) ce stau la baza cunoașterii pe care o are despre Lume și despre sine. Tot restul însă poate rămâne la nesfârșit: arta, iubirea, jocul etc.; pe scurt, tot ce-l face *fericit*. (Kojève, 434–435)

Diferența dintre Bataille și Kojève privește tocmai acest „rest“ ce supraviețuiește morții omului, redevenit animal

la sfârșitul istoriei. Ceea ce discipolul – în realitate cu cinci ani mai bătrân decât maestrul – nu putea accepta cu nici un chip era faptul că „arta, iubirea, jocul“, precum și râsul, extazul, luxul (învestite cu o aură de excepționalitate și aflate în centrul preocupărilor de la *Acéphale* și, doi ani mai târziu, de la Collège de sociologie), încetează să mai fie supraumane, negative și sacre, pentru a fi pur și simplu restituite comportamentului animal. Pentru micul grup de inițiați în vârstă de circa patruzeci de ani, care nu se temeau să sfideze ridicolul practicând „bucuria în fața morții“ în crângurile de la marginea Parisului și nici să se joace mai târziu, în plină criză europeană, de-a „ucenicii vrăjitori“, propovăduind întoarcerea popoarelor europene la „vechea casă a mitului“, ființa acefală întrezărită o clipă în experiențele lor favorite putea eventual să nu fie nici umană, nici divină – dar animală nu trebuia să fie în nici un caz.

Firește, în cauză era aici și interpretarea lui Hegel, teren pe care autoritatea lui Kojève era atotputernică. Dacă istoria nu era decât răbdătorul travaliu dialectic al negării, iar omul nu era decât subiectul și, totodată, miza pusă în joc în această acțiune de negare, atunci capătul istoriei implica neapărat sfârșitul omului, iar chipul înțeleptului care, la limita timpului, contemplă mulțumit acest sfârșit se pierde inevitabil într-un bot de animal, ca în miniatura de la Biblioteca Ambrosiana.

Iată de ce, într-o scrisoare către Kojève din 6 decembrie 1937, Bataille nu poate decât paria pe ideea unei „negativități fără rost“, adică a unei negativități care supraviețuiește, nu se știe cum, la sfârșitul istoriei și despre care el nu poate aduce altă mărturie decât propria sa viață, „rana deschisă care e viața mea“: